

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на **Антон Владимиров Ангелов**
на тема **“Масова култура и култура за масите (Институционален контрол върху популярната музика в социалистическа България, концептуални модели, практика и социален контекст, 50-те – 70-те години)”**

за присъждане на образователната и научната степен “доктор”
в професионално направление 3.1. “Социология, антропология и науки за културата”

Научен ръководител: проф. днк Иван Еленков

Рецензент: доц. д-р Наталия Христова

департамент “Изкуствознание и история на културата”, Нов български университет

През последните 25 години изследователските усилия на хуманитарната научна общност в България са съсредоточени предимно към контраадаптивната, корективната или алтернативната (според определението на някои специалисти) елитарна художествена култура от годините на социализма. Това е обусловено от необходимостта да се тушира по възможност травматичната памет, формирана в резултат на мълчаливото съгласие на българските интелектуалци и на обществото като цяло с идеите и практиката на управлящата БКП в условията на безусловна дирижираност и несвобода.

Не е проучена и проблематизирана масовата (в смисъл на преобладаващата количествено) художествена продукция, която изпълнява основни идеологически функции.

Още по-слабо е изследвана популярната култура.

Представената докторска теза на Антон Ангелов е не само актуална като проблематика, а е и съществен принос към реконструкцията на социокултурната действителност през втората половина на XX в.

Фокус на дисертацията е контролът върху всекидневието, осъществяван от новосъздаващите се институции за сътворяване, стимулиране и развитие на популярната, наречена по съветски образец “естрадна”, музика през първите три десетилетия след 9 септември 1944 г.

Работата е организирана в увод, три глави и заключение и е в размер на 224 с., вкл. архивни документи, библиография и три приложения.

Стремежът на дисертанта е да бъде максимално обективен в излагането и интерпретацията на фактите, което прави изводите убедителни и съобразени както с историческото време, така и със съвременните критерии за допустимост и недопустимост, ефективност и неефективност на подобни административни подходи в условията на демократично общество.

Антон Ангелов познава дебата за масовата култура от 1970-те години, по време на който са очертани сходствата и различията в тогавашните концепции за създаване на “единна социалистическа култура”. И макар да прави изричната уговорка, че не е част от този дебат, той всъщност проблематизира тезата за “единната социалистическа култура” в новите условия и съобразно съвременните оценъчни критерии. Това ясно личи и в съдържанието, което авторът влага в понятията “масова култура” и “култура за масите”.

Хронологично-проблемният подход, избран от дисертанта, е с най-големи възможности за разкриване на институционалните трансформации, извършени от края на 1940-те до средата на 1970-те години, които са съобразени с “динамиката на обществените процеси”, с диференциацията на масовите музикални вкусове с цел постигане на максимален ефект –

идеологическо въздействие, но и създаване на условия за удовлетворително ежедневие и оползотворяване на свободното време.

Дисертацията е написана на основата на проучването на многобройни архивни документи от Централния държавен архив на Република България и Държавния архив – София, на публикации в специализирания печат и мемоарни разкази. Тук искам да отбележа умението на Антон Ангелов да се вглежда, но и отграничи от присъщата идеологизация на тестовете, да извлече онази информация, която най-добре представя целите и резултатите от разглежданата дейност.

Липсата на предходни (от годините на социализма) и съвременни социологически проучвания по темата, не позволява да се разкрият рефлексите на популярната музика върху тогавашната публика. Тази уговорка изрично е направена и от автора.

Няма да проследявам последователно разгръщаните тези и проблеми от дисертанта, а ще отгранича само някои от тях, както и част от основните му постижения.

1. Направена е периодизация, която е различна от общата периодизация на политическото и социокултурно развитие в годините на социализма. Тя е съобразена с етапите на дейност на институциите, отговарящи за създаването, разпространението и консумацията на популярната музика. Отграничени са два основни периода: кр. на 1940-те – кр. на 1950, 1960-те до ср. на 1970-те години, като през втория период акцентът е върху взаимовръзката популярна музика – разнородни вкусове на аудиторията и проследяване на процеса на все по-голяма централизация на институциите за популярна музика.

2. Без да прилага конкретен концептуален модел на автори като Бурдийо, Хосе Ортега-и-Гасет, Хана Аренд, Теодор Адорно, Макс Хоркхаймер, Дуайт Макдоналд, Клемент Грийнбърг, Стюард Хол и Пади Уонъл, Джон Стори и представители на Чикагската социологическа школа

(всички те съдържателно разкрити от дисертанта в увода) той ги взема предвид в подхода и интерпретациите си. Съществено значение за добрите резултати на изследването има използването и осмислянето на направеното от българските изследователи на масовата култура.

3. Особено ценни са данните, които дисертантът е привел, от Първото общобългарско състезание за майстори на естрадното изкуство, проведено през 1954 г. Това е моментът, когато е избистрена концепцията за “социалистическото вариете”. Съдържанието на естрадният спектакъл е в съзвучие с постулата на Ленин, че докато масите не са “облагородени”, киното и циркът трябва да са основни изкуства, предлагани на народа, т.е. апелът е в публичното пространство преобладаващо да присъстват по-лесни за възприемане жанрове, които са с по-големи възможности за пропагандно-идеологическо въздействие. Всъщност съветският опит, както отбелязва и Антон Ангелов, е водещ при определяне критериите за конкурса.

От прецизния анализ на документите става ясно, че екипите, които работят в централната администрация и в експертните комисии, в чиито състави са включени представители на елита на музикалните среди, се стараят да следват и помирят две тенденции: адаптиране за по-малко просветена публика на високите музикални жанрове като оперна, оперетна и симфонична музика и създаване на нови жанрове - масова политическа песен и т.нар. танцувална музика, които да отговарят на определени качествени критерии, за да се избегне комерсиализацията. Като цяло стремежът е да се адаптират наследените градски и новите пропагандни, високите и популярни музикални форми, за да се сътвори осреднен културен продукт за една в перспектива хомогенизирана публика.

4. Прецизно са проследени и: опитите за адаптация на популярната музика към различните етнически групи, принципите за програмиране на музикалните предавания на радио София, на променящите се критерии за

жанрова доминация в репертоара на ресторантските оркестри и производството на грамофонни плочи.

5. Неуспехът на институционалния контрол да обхване цялата популярната музика, съществуването на т.нар. черни групи, свидетелстват, че постигането на пълен контрол и върху всички обществени слоеве и културни дейности е трудно дори във времето от края на 1940-те – 1950-те години, когато тоталитарната система е установена и действа в класическия си вид.

6. На базата на променящите се концепции за съдържанието на естрадната музика през 1960-те години е разкрит процесът на все по-осезателна диференциация на българското общество.

7. Без да говори за пазар (твърде условно понятие по отношение на социалистическото общество), авторът разкрива тенденцията за неизбежно съобразяване на избора на доминиращ жанр и количеството на произвеждания музикален продукт с търсенето, обусловено от вкусовете на преобладаващата част от публиката.

8. В резултат на добросъвестния анализ на институционалната дейност от 1960-те до средата на 1970-те години е направен аргументиран извод за неособената ефективност на осъществявания все по-централизиран контрол върху популярната музика.

9. Изборът на дисертанта да представи ефекта от дейността на институциите от края на 1940-те до средата на 1970-те години въз основа на анализа на данните от Справката за състоянието на музикалната естрада от 1983 г., е повече от сполучлив. Констатациите, направени в този документ, дават допълнителни аргументи за финалния извод на автора, според когото създадената естрадна музика, поради *Средищната ѝ позиция* *предполага никоя страна да не бъде достатъчно удовлетворена от нея, всеки да бъде критичен към нея и да я тегли към себе си до момента, в*

който се срина институционалната ѝ поддръжка (с. 203), т.е. до самия край на социализма.

Авторефератът е изготвен според изискванията.

Приносите са коректно формулирани.

Направени са необходимите според закона публикации по темата – 4 броя, два от които под печат.

Приложено е и резюме на английски език.

Бих поставила два въпроса към дисертанта:

1. Можем ли и доколко да разглеждаме социализма като специфичен модернизационен проект (на базата на проучването на институциите и конкретния продукт на масовата култура през разглеждания в дисертацията период)?

2. Напълно изключена ли е и ако да, защо, употребата на понятието “пазар” по отношение на действащите икономически механизми при социализма?

Заключение: Дисертацията на Антон Ангелов е задълбочено проучване на институционалната политика и действащите практики в областта на популярната музика в България и, още веднъж подчертавам, е сериозен принос към реконструкцията на социокултурната действителност в годините на социализма. С интерес очаквам адаптирането на този текст за публикация.

С пълна убеденост си позволявам да препоръчам на уважаемото научно жури да гласува “за” присъждането на образователната и научна степен “доктор” на Антон Владимиров Ангелов.

27 март 2015 г.

доц. д-р Наталия Христова